

BURSA'NIN TARİHİ MAHALLELERİ

ALİPAŞA, HOCAALİZADE, İBRAHİMPAŞA, MAKSEM, NALBANTOĞLU, TAHTAKALE

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	195079
Tas. No:	9561141 BUR.T

TAHTAKALE, MAKSEM, NALBANTOĞLU, İBRAHİMPAŞA, ALIPAŞA, HOCAALİZADE MAHALLELERİNDE CAMİİ VE MESCİTLER

Dr. Doğan YAVAŞ*

İslam dinini kabul eden ilk Türk beyliği olan Karahanlılarla birlikte, 10. yüzyıldan itibaren Türk dünyasında alışlagelen mimarinin dışına çıkılarak yeni dinin gereklerine uygun bir plan şeması oluşturulma gayretine girildiğini görüyoruz. Kısa zamanda geliştirilen biri merkezî, diğeri de yatık dikdörtgen plan şemaları, mimarların bu konuda ne kadar istekli olduklarının, dolayısıyla ne kadar yoğun çalıştıklarının bir göstergesi olarak algılanmalıdır. Daha sonra diğer Türk-İslam devletleri Gazneliler, Harzemşahlar, Tolunoğulları, Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklu Devleti'nde ve Anadolu'da kurulan beyliklerin pek çoğunda, mahalle mescitlerinden merkezî planlı ya da ulucami dediğimiz çok kubbeli plan şemasına kadar çeşitli boyutta ve fonksiyonda ibadethaneler yapılmıştır. Daha sonra Anadolu'ya gelen Türk boyları ve aşiretlerinin kurdukları devletlerin dinî yapılarında bu plan şemalarında fazla bir değişim olmamakla beraber, Orta Asya'da kullanılan tuğla malzeme yerini büyük ölçüde taşla bırakmıştır. Anadolu'da kurulan beyliklerden biri olan Osmanlılar ise, **Çantı Cami** dediğimiz ahşap camilerden tutun da tek kubbeli, zaviyeli, ulucami ve en sonunda merkezî planlı formu uygulamakla, herhalde çok ayrı bir yere konulmayı hak etmektedirler. Anadolu'da kurulan Türk-İslâm devletlerinin ortaya koyacağı eserlerin inşa edilmelerine imkân tanıyacak hem usta hem de malzeme açısından bazı alt yapılara sahip olmalarının o devletleri daha şanslı hale getirdiği düşünülürse Osmanlıların, Kuzey Batı Anadolu'da ve daha önce Türk ve İslâm alt yapısı olmayan bir coğrafyada devlet kurmaları bu yüzden bir handikap sayılabilir. Ancak kısa sürede bölgenin dinamikleri ile kendi kültür birikimlerini kaynaştırarak elde ettikleri mimari yorumu şehirciliklerine yansıtmışlardır.

Alipaşa Camii Kalem İşlerinden Örnek

* Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

Alipaşa Camii

Osmanlıların Bursa'yı fethiyle giriştikleri imar faaliyetleri şehrin çehresini bir anda değiştirmiş, bilhassa yapımı adet haline gelen cami, medrese, imaret, mektep ve hamam gibi hizmet binaları ile halkın temel beklentilerine de cevap verilmiştir. Erken Osmanlı dönemi Bursa yapılarındaki sade ve arkaik görünüm aslında Bursa'ya özgü bir mimarinin yansımasıdır. Orhan Bey devrinden Fatih Sultan Mehmet devrine kadar her tür binanın duvar örgülerinde işlenmemiş, silisli dere taşı ya da moloz taşın sıklıkla kullanılması Bursa mimarisinin özelliği

haline gelmiştir, hem de arada Yıldırım Camii, Ulucami ve Yeşil Camii gibi klasik dönemin habercileri olduğu halde. Mimarının tüm inceliklerini ve planlarını Bursa'da öğrenen Osmanlıların, mimarimize *Bursa Tipi Cami Planı* dediğimiz zaviyeli şemayı, *Bursa Kemerî*'ni ve *Kalkan Duvar* öğelerini kazandırdıklarını unutmamalıdır. Bu sayede oluşan alt yapı, 16. yüzyılda çok daha geliştirilecek ve Klasik Osmanlı Mimarisi'nin şaheserleri bu şekilde ortaya konulacaktır.

ALİPAŞA CAMİİ

Osmanlı Beyliği'nin ilk yıllarında Çandarlı ailesinin ortaya çıkışı ve kurumların oluşturulması aşamasında etkin rol oynadığı bilinmektedir. Orhan Gazi devrinden itibaren devletin en önemli kademelerinde görev yapan bu ailenin yetiştirdiği fertlerin yaptırmış olduğu hayır eserlerin sayısı oldukça fazladır. Bunlardan biri de Çandarlı ailesine mensup Hayreddin Paşa'nın büyük oğlu Ali Paşa'dır. Babasının vefatından sonra 1387 yılında sadrazamlığa getirilmiştir. Sultan 1. Murad'ın Karaman seferi ve Kosova savaşına katılmış, padişahın savaş meydanında şehit olması üzerine orduyu toparlamış, yeni Sultan 1. Bayezid'in saltanatı süresince sadrazamlık makamında kalmıştır. Sultan I. Murat ve Yıldırım'a yirmi beş sene vezirlik yapmış, Şumnu, Pravadi, Silistre, Niğbolu ve Tırnova kalelerini fethetmiştir. 1411 yılında Edirne'de vefat eden Ali Paşa, İznik'e getirilerek babasının yanına defnedilmiştir. Ali Paşa'nın yaptırdığı eserlerden biri de Maksem'in batısında Ali Paşa Mahallesi'ndedir ve zaviye-cami, medrese, imaret ile hamamdan oluşan bir külliye şeklinde olup, zaviyeyi Ebû İshak Kâzerûnî dervişlerine tahsis etmiştir¹. Ali Paşa'nın vakfiyesinin tarihi göz önüne alındığında 1394'den önce yapıldığı kabul edilebilir. Bursa Kadı Sicilleri'ndeki bir belgeden, ilk inşasında mescit olarak tasarlandığı, 1551 yılında da minber ilave edilerek camiye tahvil edildiği ve cuma ile bayram namazları kılınmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Cami ortada arka arkaya iki kubbeli mekân, yanlarda da çatılı iki zaviyesi ve beş gözlü son cemaat yeri ile zaviyeli, kanatlı ya da Bursa tipi dediğimiz plan şemasındadır. Ana kubbenin üzerinde aydınlık feneri bulunur. Duvarlar üç sıra tuğla bir sıra da moloz taş ile örülmüştür. Yangınlarda birkaç defa yanıp yeniden inşa edildiği bilinen caminin en son Bursa'yı yıkıp yerle bir eden 1855 depreminde çok zarar gördüğü, deprem sonrası tutulan zabıtlardaki *"Alipaşa Câmî-i Şerîfî'nin kubbesi divarlarından başka çok mahalli münhedim olduğu ve ta'mîr kabul itmeyeceği"* şeklindeki ibareden anlaşılmaktadır. Hakikaten de depremten sonra, harim denilen asıl ibadet bölümü olan ortadaki kubbeli iki mekân onarılacak yanlar öylece bırakılmış ve ibadete bu şekilde devam edilmişti. Ancak zaviyeli ya da tabhaneli plan şemasının ilk örneklerinden olan yapı, tehlike arz etmeye

1 İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Ali Paşa (Çandarlı)", İslâm Ansiklopedisi, 328.

Alipaşa Camii

Başçı İbrahimbey Camii

başlayınca uzun yıllar ibadete kapalı durumda kalmış ve 2002 yılında etraflı bir onarımla tamamen ayağa kaldırılarak yeniden ibadete açılmıştır. Bu onarım esnasında iki kubbe alaturka kiremit ile örtülmüş, içeride kubbe eteklerinde ve harim iç duvarlarında yer almakta olan kalem işi nakışlı sıvalar yerlerinden indirilerek koruma altına alınmış fakat bir daha yerlerine yerleştirilmemişlerdir. Halbuki Edirne Muradiye Camii, Tire Yeşil İmaret (Mevlevihane), Konya Mevlana Tekkesi süslemelerinde çalışan Kâzerûnî dervişleri tarafından yapıldığı tahmin edilen bu kalem işleri, Osmanlı süsleme sanatının öncüleriydi ve bir kısmı tahrip olmuş olsa da sanat tarihi ve tasavvuf tarihi açısından günümüz için çok önemli örneklerdir² (Resim 1, 2, 3). Caminin batısında medrese ve imareti de bulunuyordu ancak bunların

yerlerinde şimdi evler vardır. Ali Paşa'nın imareti de caminin kuzey batısındaki meydanın sağındaydı. Ali Paşa bu cami ve imaret için bir hamam ile üç değirmen ve iki de köy vakfetmiş, imaretinde âlimlerin, hafızların ve fakirlerin yeme içmelerini ve yatırımlarını istemiştir.

BAŞÇI İBRAHİM BEY CAMİİ

Başçı Hacı İbrahim adlı bir esnafın yaptırmış olduğu bu cami de zaviye, hamam ve oğlunun yaptırdığı mektep ile bir külliye şeklinde planlanmıştır. Kare planlı, tek kubbeli camisinin doğu beden duvarı moloz taş, batı duvarı ve avlu cephesi kesme köfeki taşı ve tuğla ile işlenmiş, almaşık tarzda duvar işçiliğine sahiptir. Kurşun kaplı kubbenin oturduğu sekizgen kasnak tamamen kesme taştandır. Kirpi saçaklı revaklarda da moloz taş ile kesme taş ve tuğla karışık olarak kullanıldığı görülmektedir.

² Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Bengi Çorum, "Erken Osmanlı Kalem İşlerinden Bir Örnek: Bursa Ali Paşa Camii", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Yıllığı, Sayı XV (İstanbul, 2002).

İnşaatındaki bu karmaşık duvar örgüsünün depremde sonra oluştuğu söylenebilir. Caminin beş gözlü son cemaat yerinin üzeri ortada tekne tonoz diğer dördü ise kubbe ile örtülüdür. Caminin önündeki, Bursa camilerine has bir özellik olan kalkan duvar, ortadaki üç sahn kubbesiyle ana kubbeyi perdelemiştir. Ortası şadırvanlı, kare şeklindeki avlusunun etrafında, doğu ve batı kanatlarda, üzerleri kubbeli, üçer tane sahn revak oluşturmakta, kuzey kanadındaki avlu kapısının iki tarafında ise beşik tonozlu iki oda yer almaktadır. Avluya girişi sağlayan kapının tasarımı, klasik dönem mimarisinde olduğu gibi bekçi ya da kayyım odası şeklinde bir mekân olarak ele alınmıştır, sağında ve solundaki bu iki odanın zaviye olarak kullanıldığı düşünülebilir. 1855 depreminden sonra tutulan raporlarda *"Başçı Câmî-i Şerîfî'nin hiç sakatı olmayub fakat minâresinin bir mikdâr şakki var ise de ta'mîr kabul ideceği ve medresesinin hücrelerinin ba'zılarının kubbeleri münşakk olub ta'mîr kabul ideceği"* şeklindeki raporda medrese denmekte, Bursa Kadı Sicilleri'nde bulunan bir vesikada da 1869 yılından sonra medreseye tahvil edildiğinden söz edilmektedir. Ancak revakların arkalarında hücreler yoktur ve bu haliyle de medrese olarak kullanılması mümkün değildir. Yapının uzun zaman bu haliyle kaldığı anlaşıyor ki, 1950'li yıllarda da avludaki zaviye bölümünün kubbeleri çökmüş, sadece revak kemerleri ile ayakları kalmış durumdaydı sonra tamir edilerek ihya olunmuştur.

Başçı Hacı İbrahim Bey, Abdullah adında bir kimsenin oğlu olup başçılık mesleğiyle uğraştığı için bu lakapla meşhur olmuştur. Abdal Mehmed ile yakınlığı olduğunu, onun cami ve türbesini de kendisinin inşa ettirdiğini biliyoruz. Maksem mahallesine çıkarken Gökdere yakınlarında kendisi bir cami, bir zaviye ile bir hamam, oğlu Mehmet Çelebi de bir mektep inşa ettirince bu mahalle kendi adıyla anılır olmuştur. İbrahim Bey'in bu külliye yaptığı vakıfların çok fazla oluşu onun ne kadar varlıklı olduğunu göstermesi açısından önemlidir: Bursa'nın çeşitli mahallelerinde bulunan on dört tane ev (bu evlerin beş tanesi yedi odalıdır), yine çeşitli yerlerde on dokuz dükkân, Doğangözü Hanı'nı tamamıyla, iki tane debbağhane (deri tabaklama atölyesi) ve iki de fırın vakfetmiştir. Kendisinin ve oğlunun kabri caminin haziresinde yan yana yer almaktadır, İbrahim Bey'in mezarındaki şahide ve ayak taşında Arapça olarak

şu ibare vardır: *"Kad intekale min dâri'l-fenâi ilâ dâri'l-bekâ Hacı İbrahim bin Abdullah el-muhtâc ilâ rahmetillâh el-müteveffâ fi evâsıt-ı min şuhûri şehri zi'l-ka'deti'l- mubârek fi't-târîh-i sene sitte ve tis'ine ve semâne mie hicriye"* oğlunun mezar taşının bir tañesi mevcuttur bunda da: *"El-mağfûr eş-şehîd Mehmed Çelebi ibn Hacı İbrahim el-muhtâc ilâ ..."* şeklindedir. Bu mezar taşlarından İbrahim Bey'in Hicrî 896, Milâdî Eylül/Ekim 1491 yılında vefat ederek buraya gömüldüğü anlaşılmaktadır.

ÇANDARLI İBRAHİM PAŞA (HOCA MUSLİHİDDİN – MAHKEME) CAMİİ

Ünlü Cadde'den yukarı doğru çıkarken, İbrahimpâşa Mahallesi'nde, meşhur Mahkeme Hamamı'nın karşı köşesinde yer alır. Tek kubbeli, minareli ve ahşap revaklı son cemaat yeri vardır. Beden duvarları, minare kaidesi ve son cemaat yeri revakı iki sıra düzgün moloz taş ve iki sıra tuğla ile işlenmiş duvar örgüsüne sahiptir, sekizgen kubbe kasnağı ise bir sıra kesme köfeki taşı iki sıra tuğla ile işlenmiştir. Doğru cephesindeki bütün pencere kemerleri tuğladan kuş gagası zencirek motifleri ile süslüdür. Kubbe sekizgen bir kasnağa Türk üçgenleri ile oturmaktadır. Son cemaat yeri, Bursa camilerinde sıkça rastlanan üç gözlü değil tek mekân şeklinde planlanmıştır, yanları taş ve tuğla ile kapatılmış, üzeri ve önü de ahşap çatı ile örtülmüştür. Tamamen tuğladan minaresinde kaideden gövdeye geçiş, aynı Karşeyh Camii'ndeki gibidir, pabuç kısmında mermer ve tuğlalar ile üçgenler oluşturulmuştur. Pencere kaideleri köfeki taşından inşa edilmiş sivri kemerleri, kuş gagası şeritleriyle çevrilmiş, kemerlerin aralarına da tuğladan motifli nişler açılarak cepheler hareketlendirilmiştir. Caminin içi, birçok camide olduğu gibi tamamen sıvanarak özelliğini kaybetmiş, var olan kalem işleri de yok edilerek, son dönemde adet olan, yağlı boya ile zevksiz süslemeler yapılmıştır. Bu caminin de mihrabı kubbe eteğine kadar yükseltilmiş ve eni ile boyu orantısız bir hale getirilmiştir. Cami aslında mescit yani minbersiz olarak inşa edilmiş iken 1615 senesi Nisan ayı başlarında izn-i sultânî ile minber eklenmiş ve camiye tahvil olunarak Cuma ve bayram namazları kılınmaya başlanmıştır. Yapı, tarihsel süreç içinde çeşitli tamirler geçirdikten sonra geçtiğimiz yıllarda esaslı bir onarım görmüştür.

ARAPLAR CAMİİ

Alipaşa Camisi'nin biraz aşağısındadır. Önceleri kesme taş ve tuğla duvar işçiliği ile inşa edilmiş iken son devirdeki tamirlerde gövde tamamen moloz taş, sadece pencere kemerleri tuğla olarak işlenmiştir. Çatılı camidir, kirpi saçakları sıvanmış ve alaturka kiremit kaplanmıştır. Doğu cephesindeki pencerelerin söveleri ahşap olup, altlı üstlü ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Son cemaat yeri revakının yanları kapalı, üstü de ahşap çatı ile örtülüdür. Hemen doğusundaki türbede gömülü olan Arap Mehmet Dede adındaki zatın, caminin bânisi olduğu düşünülmektedir. 1855 depreminden sonra tutulan kayıtlardaki: *"Arablar Mahallesi Mescidi'nin etrâf dıvarları her taraftan şakk oldığı"* ibaresinden, depremde çok zarar gördüğü anlaşılır³.

ARAP MEHMET CAMİİ

Eski adı Mecidiye Caddesi olan Maksem Caddesi'nin arka sokağında, Erkek Lisesi'nin batısında, Alipaşa Caddesi ile Fıskırık Caddesi'nin kesiştiği noktada, Tahtakale'de yer alır. 8.67 m. x 8.67 m. boyutlarındaki bina, iki ve üç sıra tuğla ve bir sıra kesme taş ile örülmüş temiz bir duvar işçiliğine sahiptir. Duvarlardan kubbeye geçiş Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. Osmanlı mimarisinin klasik döneminde inşa edilmiş olmasına rağmen, yaklaşık 9 m. çapında tek kubbeli kare mekânı ve üç gözlü son cemaat yeri ile Erken Devir Osmanlı mimarisinde kullanılan, tipik Bursa camisi plan şemasındadır. Sekizgen ve yüksek bir kasnak üzerine oturan, kirpi saçaklı bir kubbe ile örtülü olan caminin minaresi batı cephesinde, harim ile revakın birleştiği noktada yükselmektedir. Üçgen alınlıklı, kalkın duvarlı, üç gözlü son cemaat yerinin orta sahnı dar, yanları ise geniş tutulmuş ve ortası kubbecik ile yanlar da aynalı tonozla örtülmüşlerdir. Revakı taşıyan sivri kemerler 85 x 87 cm. ebadında iki ayak ile taşınır. Yan kanatları kapalı olan revakın bu görünümüyle, birçok Bursa camisinde uygulanmış olan son cemaat yeri planının burada tekrarlandığı görülür. 1498 (Hicrî 904) yılında

3 1330 Senesinde Abdullah oğlu İsmail Ağa tarafından, Araplar Mahallesi Camii imamına bir ev vakfedilmiştir. VGMA.,941.

Çandarlı İbrahimpaşa (Hoca Muslihiddin-Mahkeme) Camii

Araplar Camii

Arap Mehmet'in oğlu Mevlânâ Ahmet'in mütevellî olduğuna dair bilgilere dayanarak, caminin Arap Mehmet tarafından, bu tarihten önce yaptırıldığını söyleyebiliriz⁴. Günümüze gelinceye kadar pek çok tamirler geçiren yapı, en son 1968 senesinde Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından tamir edildi.

ÇUKURCAMİ (KADEMERİ)

Pınarbaşı semtinde, caddenin hemen altında ve aynı adla anılan mahallede yer alan cami, kesme köfeki taşı ve tuğla duvar örgüsüne sahiptir. Caminin bânisi olan İbrahim bin eş-Şeyh Kademeri olup Düzmece vakasında aracı olmuştur. Daha sonra 1498'de Hoca Kazgânî adında bir şahıs, bir mescit bina

edilmesi için 100.000 akçe vasiyet etmiş ve ölümünden sonra bu isteğini yerine getirmek için arsa aranırken Çukur Mahalle halkı gelerek kendi mescidlerinin harap olduğunu ve vakfının olmadığını söyleyince bu para ile mevcut mescit yenilenerek vakıf bağlanmıştır.

DUHTER-İ ŞEREF (FİŞKIRIK) CAMİİ

Erkek Lisesi'nin batısında Hazım ve Ahmet sokaklarının kavşağındadır. Molla Şerefüddin Kırımî'nin kız kardeşi yaptırmıştır. Halk arasında *Fışkırık Camii* de derler, fakat bu ismin nereden kaynaklandığı bilinmemektedir. Cemaziyelahir 897 (Mart/Nisan 1492) tarihli bir sicilde: "*Merhûme Hoca Şeref kız karındaşı Şâhî Hatun evkafına mütevellî Mevlana Şerif*

⁴ Kâmil Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, (Yay. Haz. H. Algül, O. Çetin, M. Kara, M. Hızlı, A. Yediyıldız), C. 1., (İstanbul, 2009), 137.

Çelebi hesabı görüldükde... denilip vakıf odalar ve meyve bahçeleri vesairenden bahsedilmektedir. Bu sicilde, vakıf sahibi olan hatunun rahmetli gösterilmesi, binanın Fatih devrine girdiğine de delildir. 910 (1504) tarihli diğer bir vesikada, Hoca Şeref hakkında da bilgi vardır: "*Vakıfetü'l-merhûme Şâhî bint-i el-Hâc Kemal el-ma'ruf biaht'ül-Hace Şeref*" şeklindeki kayıttan, Şâhî Hatun ile Hoca Şeref'in kardeş oldukları, babalarının adının Kemal olduğu ortaya çıkar. Bu bilgi Hoca Şeref'in, İstanbul'da da camisi olan Mevlana Şerefüddin bin Kemal el-Kırîmî olduğunu da gösterir.

Cami, içten 7,67 x 7,91 m. boyutlarında olup, son cemaat yeri revakı 3,48 m. derinliğindedir. Duvarların kalınlığı 0,80 m. dir, duvarlardan kubbeye geçiş Türk üçgenleri ile sağlanmıştır. Kubbe kasmağında üç pencere vardır. Revak, aslında tonozlu iken yıkılmış ve yerine ahşap sundurma yapılmıştır. Duvarlar bir sıra güzelce kesme taş, üçlü tuğla sıralarıyla örülmüştür. Derzler düz olmayıp diğer birçok Bursa yapısında olduğu gibi kuş gagası ve üç çatalı tezyinatla süslenmiştir. Minarenin eski olan kaidesinin derzleri de böyledir, gövde bölümü sıvanmıştır. Mihrap, 1951 yılına kadar stalaktitli olarak gelmişti bu tarihten sonra İsmail Sönmez tarafından dokuz sıra stalaktitli olarak yenilenmiş ve üzeri de yağlı boya ile kapatıldığı gibi etrafındaki rumi ve sekiz köşeli tezyinat da boyanmıştır. Minberi nispeten bahse değer.

DÜSTÜRHAN (MAKSEM) CAMİİ

Eski adı Mecidiye Caddesi olan, Maksem Caddesi'nin sonundaki küçük meydanda yer alır. Beş yolun birleştiği bir yer olduğu için, bulunduğu mevkiden dolayı bu mahalleye Maksem denilmiş ve bu isim camiye de verilmiştir. Merhum Ayverdi'nin "... her tarafını saran ağaçlar ortasında, önünde beş asırlık anaç servisiyle, bu ufak meydanı bir huzur köşesi haline koyan bu abide, Osmanlı şehir anlayışının henüz kazma görmemiş umumi hatları bozdurulmamış nadir köşelerindendir..." demektedir. Fakat bu mevkîye de yıllar önce kazma vurulmuş, mahallenin dokusu bozulmuş ve eski halinden eser kalmamıştır.

Cami, Osmanlı mimarisinin başlangıcı olarak kabul edilen Bursa tipi mimarının birçok özelliklerini bünyesinde toplamıştır.

Maksem Camii

Moloz taş ile kesme köfeki taşının birlikte kullanıldığı, aralara, alt kesimde iki, üstte ise üç sıra tuğlanın yerleştirildiği bir duvar örgüsü bu devire özgüdür. Cepheye çok narin bir görüntü veren, yanlarda iki geniş ve yüksek kemerli, ortada ise dar ama yandakilerden daha yüksek ve sivri kemerli bir giriş. Bursa geleneğine uymayan bir maddesi ise yapıda kalkan duvarın olmamasıdır, bundan dolayı giriş kemeri, kirpi saçağa kadar yükselmektedir⁵. Fakat bu kemerin çok yüksek olması, hem gözü hem de nispetleri bozmasın diye de kemerin içine Doğu sanatına özgü, ikinci bir kırma kemer konulmuştur. Yanlarda altta 8, üstte 6 pencere bulunmaktadır, alttakiler sivri kemer içinde söveli olarak ele alınmışlardır. Alttaki pencerelerin büyük sivri kemerli nişlerini içine alınması Orhan Bey devrinden beri devam eden bir gelenektir. Bu çökertmeler ortalama on altı cm'dir. Beden duvarlarının üzerinde, kesme köfeki taşıyla örülmüş, Türk üçgenleriyle geçiş sağlanmış sekizgen kasnağa oturan, kurşun kaplı 7,5 metrelik bir kubbe yer alır.

Mihrabın beş sıra mukarnaslı kavsarası yağlı boya ile çok kötü bir şekilde boyanmıştır, bilinçsiz ellerden çıktığı bellidir.

Caminin 57 x 117 cm. ebadında, nispeten güzel ama girift bir sülüsle yazılmış, Arapça üç satırlık kitabesinde:

"Kad benâ hâzihi'l-mescidi'l-mubârekihi fi eyyâmî's-saltanatîhi's-sultânû'l-berreyn ve hâkânû'l-bahreyn es-sultân ibnu's-sultân Sultân Mehmed bin Murad Hân halleda'llâhu mülkehû ve sultânehû el-abdu'l-muhtâc ila'llâhi'l-meliki'l-muhyî Yahya bin Yahya Hüseyin eş-şehîr bi-Düsturhân gafara'llâhu lehû ve li-vâlideyhi fi şehr-i Muharremu'l-harâm sene erba'a ve semânine ve semâniye mine'l-hicriyyeti'n-nebeviyyeti'l-Mustafaviyye"

Kitabesinden yapının Hicrî 884 senesi Muharrem ayında (Mart/Nisan 1479), Düsturhan denilmekle meşhur olan Yahya Hüseyin oğlu Yahya adında bir zat tarafından bina ettirildiği anlaşılmaktadır.

5 Ayverdi, kalkan duvar konusunda "...Bugün revakta kalkan duvarı yoksa da, sonradan kaldırılmış olduğu şüphesiz ve muhakkaktır..." demektedir. Ancak, kalkan duvarlı camilerin cephesindeki kemerlerin üçü de genelde aynı yüksekliktedir; bu caminin orta kemeri ise yandaki kemerlerden yaklaşık 75 cm. daha yüksektir. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III, (2. Baskı) (İstanbul, 1989), 81.

1507 tarihli bir sicil kaydında "... *Bursa'da merhum Düsturhan bir mescid ve bir zaviye bina edip* ..." şeklinde bir ibare vardır⁶. Bu kayıttan buralarda bir de zaviyesinin bulunduğu ortaya çıkar, bugün yapıdan hiçbir iz kalmamıştır. Ayverdi de, yakınındaki bir evin bahçesinde "*El-merhûm el-mağfûr es-sa'îd eş-şehîd Hoca Ali Paşa bin Yahya* ..." şeklinde yazılı mezar taşının varlığından bahsederek, burada yatan kişinin Düsturhan'ın oğlu olduğu söylemektedir⁷. Bu yüzden zaviyenin burası olduğunu tahmin etmek pek yanlış olmaz.

Son yıllarda tamamen yenilenen caminin kadınlar mahfili yoktur. Cephesinin tam ortasına konulan yön levhalarından dolayı da yapının görünümü epey bozulmuştur.

HACILAR CAMİİ

Heykel önünde, Vilayet Konağı'nın hemen arkasında, küçük ve şirin bir meydanlığın üzerindedir. Cami, tipik Bursa camilerinde sıkça rastlanan bir formdadır ve benzerlerinin en güzellerindendir. Bu plan şemasındaki camilerin kubbeleri 7.5 m. kadar iken bunun kubbesi 9 m. çapındadır. 4,5 metre derinliğindeki son cemaat yeri revakının yanları kapalı, kalkan duvarı da çok yüksektir. Revak ayaklarının duvar iççiliği 2 sıra tuğla, bir sıra moloz taş, kemerlerden sonrası da kaba yontma taş ve 3 sıra tuğla ile işlenmiştir. Derzlerine kuş gagası ve orta sıra tuğlanın dikine konmasıyla çeşitli şekiller verilmiş, kalkanlardaki çukur kitabelerin ortasına, kareler içinde yıldızlarla yapılan bir kuşak geçirilmiştir. Alınlıktaki bazı tuğlalar, düşey dalgalar halinde işlenmiştir. Kalkanda yanlara sarkan saçak altı kuşağı vardır. Yan cepheleer incecik moloz taşıyla, hatıl koyulmadan işlenmiştir. Kubbe kasnağında ise üç sıra tuğla bir sıra kaba yontma taş görülür. Yanlarda saçak aşağıya kıvrılmış, bu sayede kasnağa pencere açılma imkânı oluşmuştur. Kâgir kubbe, Türk üçgenli kasnağa oturmaktadır.

Caminin kapısı, yanlarda beş sıra istalaktili, duvarda da dokuz sıra istalaktili üzerine oturan, zengin bir yaşmak ile

6 Kepecioğlu, a.g.e., C. 2., 12.

7 Ayverdi, a.g.e., 81. Düsturhan'ın birçok evladı olduğu Bursa kadı sicillerinden anlaşıyor. Mahmud Çelebi, Mehmed Çelebi, Sitti Hatun, Zübeyde Hatun, Halime Hatun, bunlara Hoca Ali Paşa'yı da ilâve etmek gerekir.

Hacılar Camii

süslüdür. Yan taraftaki dış duvarlar yine moloz taşıyla ve oldukça sade görünümüne rağmen, genel görünümünün dengeli oluşu ile kendini gösterir. Yapının içi 8 altlık, 6 üstlük ve kasnakta yer alan 3 pencere ile aydınlanır. Pencere kapakları ve söveleri ahşaptır. Mihrap, Türk üçgenli kuşağa kadar yükselen ince uzun görünümlüdür. Mihrap nişi dikdörtgen olup, altı sıra istalaktitli alçı yaşmağı vardır.

Mescidin en özgün bölümü, ahşap müezzin mahfilidir, orta kısmı bir cumba şeklinde ileri taşkındır. Bunun için direkler püsküllü furûşlara oturtulmuş, köşelere de pahlar yapılmıştır. Bir tarafında, mahfil merdiveninin kemerli kapısı vardır. Mahfil tavanları çitakârî işlemeli olup, kartuşlar arasında altıgenler oluşturulmuştur. Her kenarın ortasından çitalar geçirilmiş ve altı tane prizma elde edilmiştir.

Mescidin bânîsinin Hacı Sinan adında bir şahıs olduğu kitabesinden anlaşılmaktadır. Yapıyla ilgili sicillerde bu kişinin Bakkal olduğu ve Bursa'da üç mescit yaptırdığı yazılıdır⁸. İlk olarak Bursa camilerinde görülen kalkan duvarlı son cemaat yerinin orta kemeri üzerine yerleştirilmiş ve bozuk bir sülüs yazı ile yazılmış Arapça kitabesi şöyledir:

"Fî târîh-i hâza'l-mescidi'l-mubârek

Ekremu's-sâbihîn Hâce Sinan	Sirrahullâhu fî civârî'l-cinân
Kad benâ mesciden min indihî	Râh-ı cennât inâyet-i mennân
Hateme mebnâhu fî semâne mieti	Ba'de seb'in ve ehad ve isnân
Çün Ebu'l-Hüseyn Seyyid Cemâl dedi	Zikr-i Cemîl verir ihvân"

Kitabeye göre caminin inşa tarihi Hicrî 875 çıkar, Milâdî olarak da 1470 tarihine karşılık gelmektedir.

⁸ Bak; Kâmil Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, (Yay. Haz. H. Algül, O. Çetin, M. Hızlı, M. Kara, A. Yediyıldız), (Bursa, 2009), C. 2., 126. Kepecioğlu, Hacılar Camii'nin yerinde harap durumda bir mescit var iken Hacı Sinan tarafından onarılarak bugünkü yapının yaptırıldığını yazar (a.g.e.)

Birkadı sicilinde mescidi yaptıran kişinin, bundan başka Tekke isminde bir mescidi daha olduğu, Hacılar Mescidi'nde kurşun ve sıvaya, minare şerefesi ile saçağa 5000, Tekke Mescidi'nin imam ve müezzin odalarına, çerağ odası vesair odalara 7800, vakıf evlere 1500 olmak üzere toplam 14.300 akçe tamir bedeli tahmin edildiğinden rakabe tutulması istenmektedir. Diğer bir vesikada da imam meşrûtalariyle beraber iki mescidin tamirinden bahsedilir⁹.

Şemseddin Ulusoy, bir menkıbeye dayanarak caminin Hacılar Camisi olarak adlandırıldığını söylemektedir; Bir tarihte hacca gitmeye karar veren Bursalılar, bir sebepten dolayı gidememişler ve yol harcırahlarıyla da bu camiye yaptırmışlardır. Kamil Kepecioğlu'nun, burada banisi bilinmeyen bir mescit var iken, sonradan bunun yapıldığını söylemesi doğru ise, Hacılar ismi, caminin ilk inşasından kalmış olmalıdır. Kâzım Baykal da bu caminin 1950'li yıllarda Millî Kütüphane olarak kullanıldığını belirtir.

HACI SEVİNÇ MESCİDİ

Tahta Kale'de bulunan bu mescit 6,60 x 6,60 m. ebadında, yani küçük boy camiler grubuna girmektedir. Son cemaat yeri revakı 3,65 m. derinliğinde, duvarlar da 1 m. genişliğindedir. Kubbenin, üzerine oturduğu Türk üçgenli kuşak, yerden sadece 4 m. yüksekten olduğundan oldukça basık bir mekân ortaya çıkmıştır. Bu kuşağın alt sırası, ileriye doğru çıkmış üçgenler şeklindedir. Mihrabı dilimli olarak düzenlenmiş, minber de yenidir. Mihrapta *Ayşe Kadın* isminde bir hayırseverin bağışladığı 1132 (1720) tarihli güzel bir şamdan vardır. Son cemaat yerinin daha önceleri pandantifli olduğu kalıntılarından anlaşılmaktadır. Günümüzde ise yuvarlak kemerli, ayaklarının kenarları pahlı, Meşrutiyet Devri üslubunda bir cephe oturtmuş ve revakı çatı ile kapatmışlardır. Açıkta kalan batı cephesinde eski duvar yüzü belli olmaktadır. Alt tarafta taşlar sıra tutmadan konmuş, fakat her taş dört tarafından tuğla ile çevrilerek düzgün bir duvar görüntüsü elde edilmeye çalışılmıştır. Üst kısımda ise, bazen tek bazen çift tuğla hatilla ve moloz taşlarla işlenmiştir. Minare yoktur. Bu mescidin banisi Hacı Sevinç'in

⁹ Kepecioğlu, a.g.e.

Hacı Sevinç Mescidi

mezarı, mescidin batısında, bir sundurmanın altındadır.

Hacı Sevinç'in bundan başka Şeyh Hamid Mahallesi'nde bir mescidi olduğu bir vakfıyeden anlaşıyor. Burasının bir müddet tekke olarak kullanıldığını eski kayıtlardan öğreniyoruz¹⁰.

HOCA ALİ CAMİİ

Necatibey Kız Meslek Lisesi'nin karşısında Hoca Alioğlu Sokağında, tek kubbeli ve nispetleri uygun güzel camidir. Duvar işçilikleri iki sıra tuğla, bir sıra kesme taşla yapılmıştır. Taşların aralarına dikey tuğlalar konularak duvar işçiliğinin daha düzgün görünmesi sağlanmıştır. Son cemaat yeri revakının iki yanı kapalı ve üzeri de ahşap çatıdır. Son cemaat yerinin yanlarındaki pencereler sonradan kapatılmış ve revak direkleri yerine yuvarlak kemerli bir duvar çevrilmiştir.

Diğer tarafları hemen hemen hiç bozulmadan zamanımıza kadar gelebilen caminin kubbesi göbekli, zengin Türk üçgenleri üzerine oturur, bu üçgenler bir kuşak oluşturur. İri kabartma köşeliklerin etrafına konturlar çekilmiştir. Cami, altta 8, üstte 7, ve kasnakta 3 olmak üzere on sekiz adet pencereyle aydınlanır. Zamanla şekli bozularak bir yarım küreden ibaret kalan mihrabın etrafına sonradan iki sıra stalaktitli bir pervaz yapılmıştır. Sağ ve sol duvarda 2.15 m. çapında, iki daire içinde Besmele ve Fatiha suresi vardır. Yazı fevkalade, ortadaki kalem işi tezyinat da aynı kalitededir.

Bina yine Bursa'daki Erken Devir Osmanlı mimarisinin bir örneği olarak karşımıza çıkıyor. Geleneksel malzemenin kullanıldığı sağlam mimarisi ile mahalle camilerinin gelişimi çizgisindeki yerini almaktadır. Minare çok güzeldir, kaideden küpüne geçiş yaptığı yerde 8 adet sivri kemerli kitabe aynası vardır. Küpün bir dilimi mermer, diğeri tuğla olarak işlenmiştir. Şerefeye 16 kenarlı olup beş sıra tuğla stalaktitle süslenmiştir.

Yapının 56 x 75 cm. boyutlarındaki kitabesi dört satır halinde, iri sülüs yazı ile yazılmıştır ve Arapçadır:

10 Ayverdi, a.g.e. s. 87.

*"Emere bi-binâi hâza'l-mescidi'l mubâreki's-şerîf hasbeten
'llâhi ve taleben li-likaihi'l-kerîm yevme lâ yenfa'u mâlun velâ
menûn illâ men ete'llâhe bi-kalbin selîm Hoca Ali bin el-Hâc
Ömer ufiye anhumâ fî zamâni's-Sultan Murad bin Mehmed bin
Âyezid Hân seneti selâse ve erba'îne ve semâne mâye"*

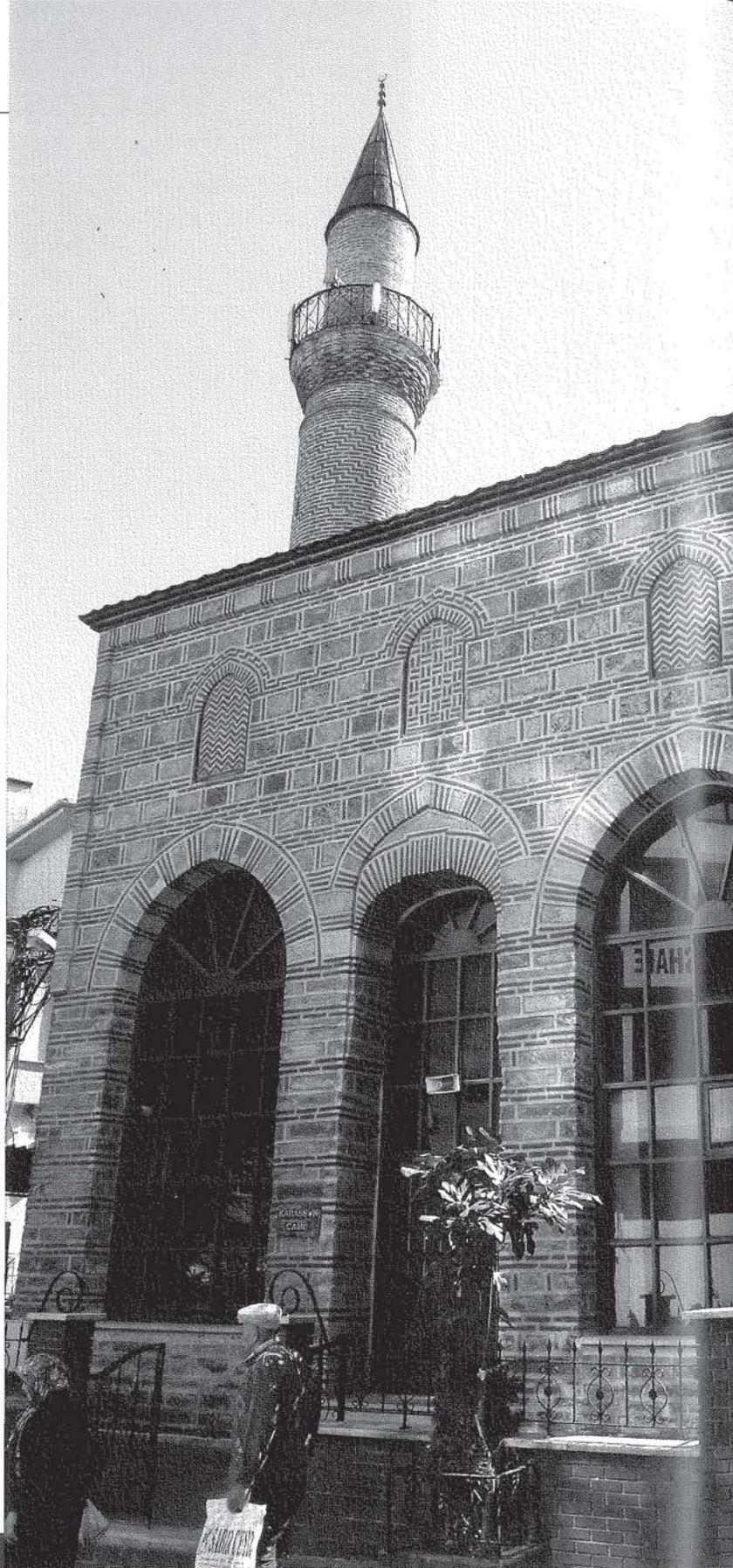
Kitabeden bu mescidi Hacı Ömer Oğlu Hoca Ali'nin, Hicrî 914 (1439) yılında yaptırdığı anlaşılmaktadır. Bu mescide **Hoca Ömer** demek yanlışır fakat bu yanlış yayılmış ve hatta sokağa da bu isim konulmuştur. Yaptıran kişi Hoca Ali'dir, bu zatın oğlu Hoca Ömer'in kabri yan taraftadır. Onun vefat tarihi ise Hicri 914 (1508) dür.

KARAŞEYH CAMİİ

Aynı adla anılan mahallede, Atatürk Caddesi ile Ünlü Caddenin kesiştiği noktada yer alır. Kâmil Kepecioğlu, bu mahalleye Şeyh Küşteri Mahallesi de denildiğini söyler, buraya yakın bir yerde Şeyh Küşteri'nin kabri bulunduğundan olsa gerektir.

Karaşeyh Camii, yine Bursa'nın kendine has mimarisi haline gelmiş olan öğelerini, bünyesinde barındıran bir diğer yapı olarak karşımıza çıkıyor. Orta boy büyüklükteki yapının kurşun kaplama kubbesi sekizgen, kirpi saçaklı bir kasağa oturur. Duvarları kapalı son cemaat revakının üçlü girişini oluşturan sivri kemerlerden ortadaki dar, yandakiler daha geniştir. Ortadaki dar sivri kemerin alınlığında bir de Bursa kemerinin yer alması, şehrimizin icadı olan bir inşai unsurun kendi içinde arayışlara girerek yeni bir eleman oluşturmalarının ispatıdır ve bu çağda inşa edilen dini yapılarda sıklıkla görülmektedir. Caminin beden duvarları tamamıyla iki sıra kaba yontma taş ve iki sıra tuğla ile kapak çok düzgün bir şekilde işlenmiş, kubbe kasağı ile kalkan duvarı ise bir sıra kesme köfeki taşı ve iki ya da üç sıra tuğla ile örülmüştür. Bütün duvarlarda aralara düşey tuğlalar da konulmuştur ki, bu kadar temiz duvar yapısında düşey tuğlanın kullanımına pek nadir rastlanır. Revak kemerlerinin her birinin üzerinde sağır nişler açılmış, nişlerin içlerine de tuğladan alıksırtı ve yatay dikey hatlar oluşturularak kalkan duvarın pdkdüze görüntüsü hafifletilmiş, bu sağır nişlerin kemerlerinin

Karaşeyh Camii

üzerinden de kuş gagası şeridi geçirilmiştir. Minaresi doğu cephede, kubbe ile revakın birleştiği noktada yükselmektedir. Kaideden gövdeye geçişi sağlayan pabuç bölümüne üçgen mermerler gömülmüş, bu şekilde atlamalı olarak tuğla ile mermer kaplama kullanımı, yüzeysel Türk üçgenleri oluşturmuştur. Cami, doğu ve batı cephelerde altı üstlü dörder, güney duvarında da iki pencere ile aydınlanır. Hacılar Camii'nin tam bir benzeridir. Kâzım Baykal'ın 1950'li yıllarda kütüphane olarak kullanıldığını kaydettiği yapı, dört beş sene önce harimi, son cemaat yeri ve kadınlar mahfiliyle tamamen onarılmıştır.

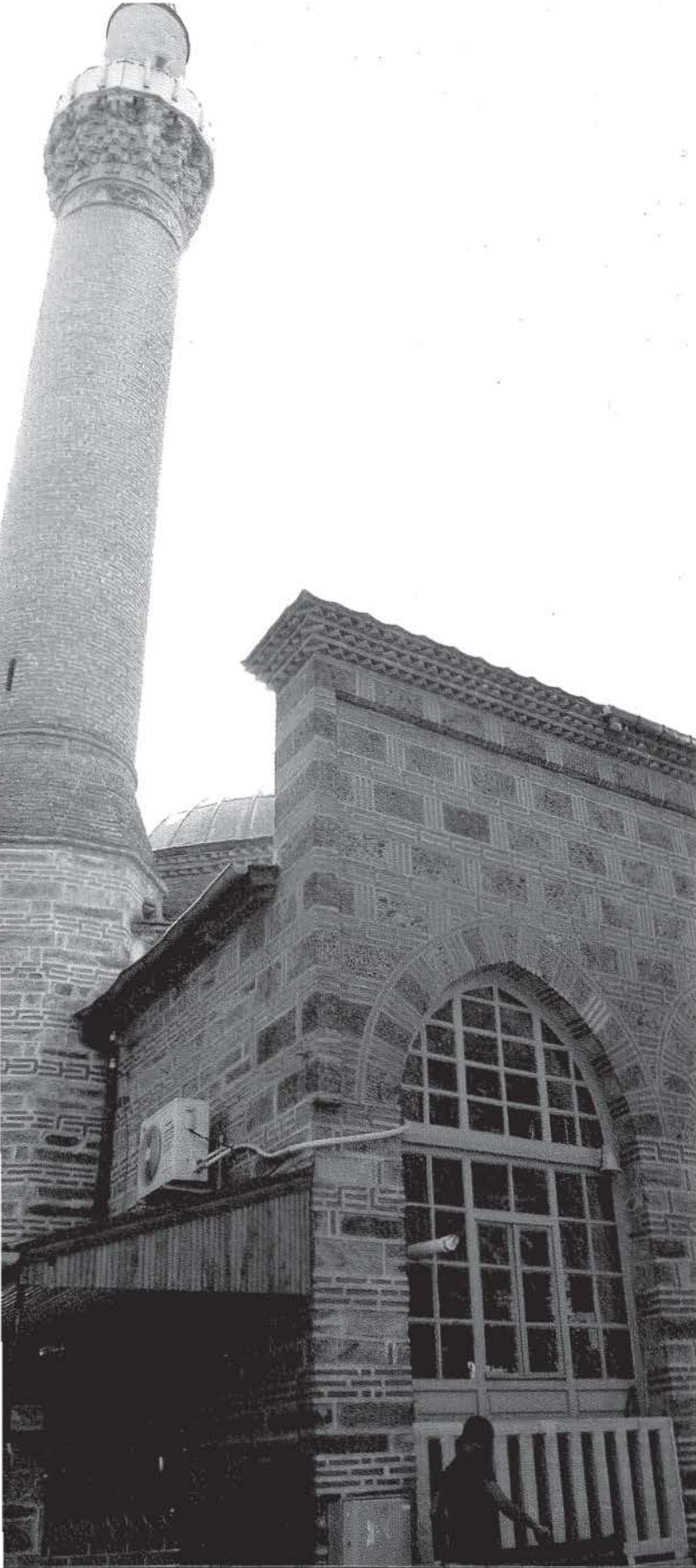
MECNUN DEDE CAMİİ

Tahtakale'de kendi adıyla anılan mahallede bulunan bu küçük caminin, Yeşil Cami'nin hünkâr mahfilindeki renkli sırtakniğindeki muhteşem çinileri yapan *Mehmed el-Mecnûn* olduğu ileri sürülmekteyse de elimizde bir belge olmadığından kesin olarak bir şey söylemek mümkün değildir. Kepecioğlu, bu zâtın kırklardan kabul edildiğini hattâ Çakır Ağa Hamamı'nda bir halvet'in Mecnun Dede makamıdır diye takdis edildiğini söylemektedir. Yanında bir de zaviyesi varmış fakat ortadan kalkmıştır.

Yapı, tamamıyla bir sıra kesme köfeki taşı ve üç sıra tuğladan örülmüş duvar işçiliğine sahiptir. Kalkan duvarı fazla yüksek olmadığından, cepheyi hareketlendirmek için bu kemerlerin üzerine nişler açılmasına gerek kalmamıştır. Yine, tuğla ile yapılmış kuş gagası motifli süsleme şeridi, kirpi saçaklı kalkan duvarı dolanmaktadır. Cephesi artık alıştığımız tarzda, son cemaat revakı, ortadaki daha dar olmak üzere üç kemerli açıklık şeklinde ele alınmıştır. Basık sivri kemerlerin ortasındakinin içine bir de Bursa kemeri yerleştirilerek ikinci yay oluşturulmuştur. Minarenin nispetleri çok ölçülüdür, köfeki kaide üzerinde tuğladan pabuç kısmı, bilezikli şerefe altı ve petek bölümü ile tipik bir mahalle camisi minaresidir.

Mecnun Dede Camii

NALBANTOĞLU CAMİİ

Atatürk Caddesi'nin güneyinde, kendi ismiyle anılan mahallede ufak bir meydanda yer almaktadır. Kazım Baykal Bey 859 (1455) yılında mescit ve mahallenin mevcut olduğunu yazdığına göre 2. Murad devrinde inşa edilmiş demektir. Evvelce mescit iken artan cemaatin ihtiyacına cevap veremediğinden bir minber eklenmiş ve 1191 (1777) senesinde cami haline getirilmiştir.

Cami 7.5 x 7.5 m. ölçülerinde kare plana sahiptir. Kurşun kaplı kubbesi, yerden 6 metre yükseklikteki Türk üçgenli geçiş elemanına oturtulmuştur. Altta ve üstte altışar adet, kubbe kasnağında ise 3 pencere vardır. Son cemaat yeri revakının yanları kapalı biçimdedir ve iki tarafı ufak tavanlı çapraz tonozla, ortası da beşik tonozla örtülüdür. İlk olarak Bursa'da kullanılan kalkan duvarı burada da hem de biraz yüksekçe uygulanmıştır. Cephe, kemer özengisine kadar üçlü basit tuğla hatıl ve iki sıra muntazam moloz taşla, ondan sonra da kesme taşla işlenmiştir. Yan pencere aynasında ve kapı üstünde üçlü tuğla kümeleriyle tezyinat yapılmıştır. Mihrap basit, fakat pek temiz çerçeveli 6 sıra istalaktitlidir. 1191 (1777) senesinde konan minberi dikdörtgen parçalı, geçme parmaklıklıdır. Ahşap mahfili de sonradan eklenmiştir. Caminin kapı takımı mermerden olup üstü zülfe şeklinde taçlandırılmış, aynası da rumilerle bezenmiştir.

Caminin minaresi doğusunda yükselmektedir, tuğladan gövdesi, petek kısmı ve kaidesiyle gayet ölçülü bir mimari unsurdur. Şerefe altında beş sıra tuğla stalaktit yapılmıştır. Bilezik beyaz harç içine bastırılmış yarım on ikili alt üst zırlarla süslenmiştir. Bursa'nın güzel minarelerinden sayılır. Caminin yanında, son zamanlara kadar okul olarak kullanılan bir mektebinin olduğunu ve bitişiğinde de basit bir türbesinin olduğunu Merhum Kâzım Baykal bildirmektedir.

Cami dönem dönem tamirler geçirmiş ve en son birkaç sene önce güzel bir şekilde onarılmıştır.

SİVASİLER CAMİİ

Çinkolukahve Caddesi'nden yukarı çıkarken solda, Maksem Köprüsü'nün köşesinde yer alır. Küçük bir camidir, tamamen

Nalbantoğlu Camii

Şekerhoca Camii

moloz taş ile inşa edilmiş, sadece pencere kemerlerinde tuğla kullanılmıştır. Aslında minaresiz iken, yine moloz taştan bir kaide üzerine müşerrefe şeklinde bir minare yapılmıştır.

ŞEKERHOCA CAMİİ

Şeker Hoca Camii Bursa'nın merkezinde, Ulu Cami'nin karşı aralığında, Atatürk Caddesi, Maksem, Akbiyık ve Şekerhoca Caddeleri arasında, Şekerhoca Caddesi ile Cami Aralığı Sokağı'nın birleştiği noktada yer almaktadır. Kesme taş ve

tuğlanın birlikte kullanıldığı, almaşık duvar tabir edilen duvar örgüsüne sahip olan cami, kasnaksız bir kubbe ile örtülüdür.

Caminin asıl ibadet mekanının iç ölçüsü 8.20 x 8.20 m'dir⁸. Kare planlı, üzeri kasnaksız bir kubbe ile örtülü, kubbe dıştan kurşun kaplamalıdır. Son cemaat yeri ise iki yarım yuvarlak kemer arasında biri sivri kemer olmak üzere 3 ahşap kemerli, üzeri de kırma ahşap çatılıdır. 4.05 x 8.25 m. ebadındaki son cemaat yerinin yan duvarları, beden duvarları ile birleştirilmiştir. Tüm kemer araları, demir doğrama ve camekânla, üstü de

kırma çatılı Marsilya kiremitleriyle örtülüdür. Burada bulunan kadınlar mahfili, 7 tane ahşap dikme üzerine oturtulmuştur. Yapı her duvarında ikişer olmak üzere toplam 8 adet pencere ile aydınlatılmıştır. Kible duvarının ortasında, dikdörtgen biçimli bir niş şeklindeki mihrabın kavsarası altın yaldızlı mukarnaslardan oluşmaktadır. Nişin açıklığı 1.10 m., kenarları da 1.30 m. yüksekliğinde gömme sütunçelidir. Mihrap nişi içerisinde; *"Kul küllün ya'melu alâ şâkiletihi fe rabbuküm a'lemu bimen huve ehdâ sebîlen – De ki: Herkes, kendi mîzâc ve meşrebine göre iş yapar, bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir"*¹¹ yazılmış bir kandil şekli yer almaktadır. Bu motif ile mukarnasların arasında "ihlas" suresi ve besmele yazılıdır. Minberi ahşaptan ve gayet basittir. Minare, caminin kuzeybatı köşesinde, son cemaat yeri duvarına bitişik konumdadır. Sekiz köşeli bir kaide üzerine oturmaktadır. Küp kısmı bir sıra kesme taş iki sıra tuğla ile alması tarzda yapılmış, kaidesi 4 sıra kirpi saçaklı, silindirik gövdeli, tuğla örgülüdür, gövde ortasında iki bilezik arasında bir boğum ile iki kademeli hale getirilmiştir. Şerefesinin altı, yukarı doğru genişleyen dairesel 5 sıra tuğla örgüyle şekillendirilmiştir.

Caminin güneydoğu kesiminde yer alan türbenin iç ölçüleri kareye yakın olup 2.90 x 3.30 m'dir. Kuzey ve doğu yönlerden sivri kemerli iki penceresi vardır. Türbenin ortasında, kible istikametinde ahşap sanduka yer almaktadır. Üstü kasnaksız bir kubbeye örtülü, dıştan betonla kaplı ve kaburgalıdır. Cephe duvarlarından kubbeye geçişte iki sıra kirpi saçaklı süsleme görülür. Pencerenin kemer aynasında iki satırlık taş kitabesi bulunmaktadır. Türbenin kitabesi, *"Binâ-i hâza't-türbeti li-Muhammed bin Seyyid Ali fi evâil-i Zilhicce sene 878 (Nisan 1474)"* şeklindedir. Kitabede, türbenin Muhammed bin Seyyid Ali için inşa edildiği belirtilmektedir. Caminin kuzeydoğu cephesinde bahçe duvarı ile çevrilmiş, içerisinde 8 adet mezar bulunan bir hazire, hazire penceresinin önünde taş aynalı yeni bir çeşme yer alır. Ön cephesindeki çıkmaz sokak ise avluya benzer bir görüntü yaratmaktadır.

Şeker Hoca'nın hayatıyla ilgili kesin bilgiler bulunmamaktadır.

11 Kur'an-ı Kerim, İsrâ sûresi , 84. Âyet.

Ancak, H. 889 (1484) tarihli sicil kayıtları arasında rastlanan ve Şeker Hoca'nın oğlu ile torunundan bahseden *"Mevlana Baba Yunus bin Baba Hamid bin Şeker Hoca"* şeklindeki kimlik bilgilerinden yola çıkılarak Şeker Hoca'nın, Çelebi Mehmed veya Sultan II. Murad zamanında yaşamış olduğu ve camiyi de bu tarihlerde yaptırmış olduğu kabul edilebilir. 9 Rebi'ul-Evvel 896 (20 Kânun-ı Sâni 1491) tarihine ait bir belge ise Şekerhoca'nın Hudavendigâr Camii mütevelliliğini, Oğlu Muhyiddin'in de imamlığını yaptığı bilgisini vermektedir.

Atatürk Caddesinde günümüzde postane olarak kullanılan mekânda, önceleri Mısıriye tarikatının tekkesi bulunmaktaydı¹². Aynı zamanda Şeker Hoca Sokağı'nın da sonunda bulunan bu tekkenin kurucusu Niyazi Mısıri, Yedigâr-ı Şemsî'de bahsedildiği üzere 17. yy.da Malatya'dan Bursa'ya gelip Şeker Hoca Mektebi'nde dersler vermiş¹³ ve tarikat ayini tertip etmiştir¹⁴.

VELED-İ HABİB CAMİİ

Eyne Bey Caddesi'nin Maksem Yokuşu'na birleştiği yerdeki küçük camidir. Banisinin Habiboğlu Hacı Şüca olduğunda Şemseddin Ulusoy, Kâmil Kepecioğlu ve Kâzım Baykal fikir birliği etmişlerdir. Bir sicilde, yaptırının kardeşi Hoca Hibetullah'ın, mescide 889 (1484) senesinde 32.500 akçe vakıf ettiği görüldüğünden, binanın Fatih devrinden olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Cami, bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile gayet temiz bir şekilde işlenmiş ve bazen aralara düşey tuğlalar yerleştirilmiştir. Son cemaat yeri revakının, üç gözlü sistemindeki sivri kemerlerin hepsi aynı boydadır. Halbuki eski fotoğraflarında ortadaki gözün, iki yandakilerden daha yüksek olduğu ve küçük bir ahşap sundurmasının olduğu görülebilmektedir. Yine aslında üçgen alınlıkla biten bir saçığı varken bugün kirpi

12 "Bursa'da Şeker Hoca Mahallesi'nde Mehmed Mısıri Efendi'nin yaptığı zaviye meşihati " B.O.A. C. EV. 42 0/ 21284.

13 "Bursa'da kâin Şeker Hoca Mahallesi Mektebi muallimlik cihetinin tevcihi" B.O.A. C. MF. 37 / 1801.

14 "Bursa'da Şeker Hoca mahallesinde bulunan Şeyh Mısıri Efendi Camii'nin Hatibi Seyyid Mehmed'in" B.O.A. HAT. 29/1532.

Veled-i Habib Camii

kapatılmasıyla terk edilmiş ve çok bakımsız kalmıştır. Daha sonraki dönemde de depo olarak kullanılan bina çok harap bir durumda iken, 1990'lı yıllarda tamamen elden geçirilerek hem cami hem de yanındaki türbe ayağa kaldırılmıştır. Türbe, üç cephelidir ve aynı camideki gibi köfeki taşıyla temiz bir işçiliği vardır. Daha önceki yıllarda avlu kapısına yerleştirilmiş olduğu bildirilen, 55 x 75 cm. ebadındaki, ta'lik yazı ile yazılmış mermer kitabesi günümüzde sandukanın baş ucuna konulmuş durumdadır: "*Huve'l-Hayyu'l-Bâkî bânî-i in hânikâh-ı tecellîgâh-ı Nakşibendî Kutbu'l-ârifin Gavsu'l-vâsılîn nahl-i siyâdet ve gül bâğ-ı şerâfet Hoca Mehmed Emîn Efendi kuddise sirrahu's-sermedî*" yazılıdır. Bu kitabenin zaten türbeye ait olduğu anlaşıyor. Bir zamanlar burada var olan, ahşaptan inşa olunmuş derviş hücrelerinin kalıntılarına rastlanmakta olduğu söylenmekteyse de bugün hiçbir iz kalmamıştır.

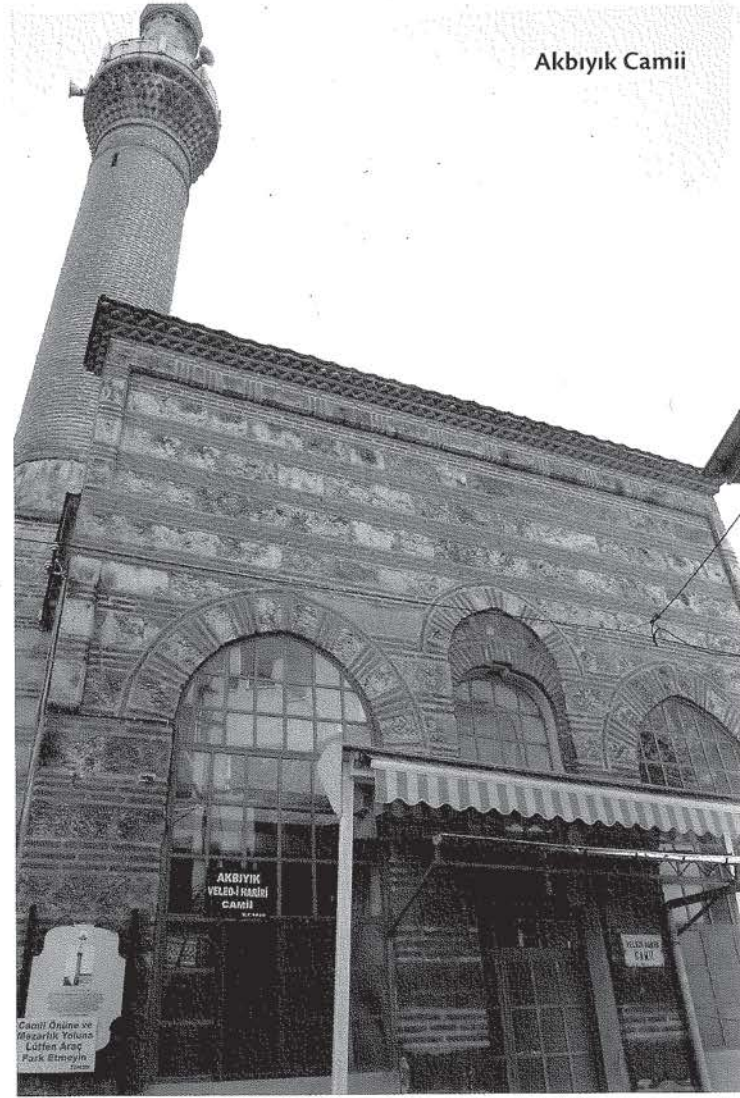
VELED-İ HARÎRÎ (AKBIYIK) MESCİDİ

Erkek Lisesi'nin bahçesinin altında, Akbiyık Mahallesi'nde yer alan bu camiye, Veled-i Harîrî, Harîrîzade ve İpekçioğlu Camii¹⁵ gibi isimlerden başka, Akbiyık Mescidi de derler. Hemen yakınında Ak Biyık Türbesi vardır. Üç sıra tuğla bir sıra kesme taşla işlenmiş, zarif ve nefis, küçük bir mescittir. Duvar işçiliğinde çeşitli derz şekilleri denenmiş, bunun sonucunda üçgenler ve altıgenler, kuş gagaları, su dalgaları, zencirekler, baklavalılar, testere dişleri gibi birçok farklı tuğla süslemeler elde edilmiştir.

Revakın iki tarafı beşik örtüsü tavanlı, ortası dairevi tonozludur; ortada bir de ufak kubbe vardır, onun da içi kelebek gibi süslenmiştir. Kubbe ince ve sivri, nazik baklavalardan oluşmuş bir kuşağa oturur. Mihrab boyalıdır fakat şeklinden bir şey kaybetmemiştir; yaşmağı yedi sıra istalaklidir. Mescidin 1274 (1857) senesinde tamir gördüğüne revaktaki bir rakam işaret ediyor. 1287 de üç büyük çatlak hâsıl olmuş, bugünlere kadar devam ettikten sonra mescit son zamanlarda güzel bir şekilde tamir görmüştür. Bu tamirde pencere tavanları tahta kaplanmış, hafif, zarif alçı pencereler yapılmış, cami'nin kapısı bozulmadan cilalanmıştır. Kapı Fatih devrinin pek güzel bir örneğidir, bütün takımları tam olarak kalmıştır.

15 B.O.A. C. EV. 30865/612, - C. EV. 9056/182, - C. EV. 14216/279.

Bu mescit Fatih devri ricalinden olup, ermiş bir kişiliğe sahip olduğu düşünülen Akbiyık Efendi namına İpekçioğlu Hoca Dursun namında birisi tarafından yapıldığından¹⁶, devri ve tarihi bu şekilde ortaya çıkmaktadır.

Akbiyık Camii

16 Sicill-i Osmânî'de Akbiyık Muhyiddin Efendi'nin Bursa'da kendi adına bir cami ile bir misafirhane yaptırdığı yazılıdır. Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî, (Yay. Haz. Nuri Akbayar), C. 4 (İstanbul, 1996), 1104.

VELİ ŞEMSEDDİN CAMİİ

Erkek Lisesi'nin üst tarafındaki köşe başında, üç sokağa yüzü olan ahşap çatılı, alaturka kiremitli camidir. 10.35 x 9.90 m. boyutlarındaki mabedin, son cemaat yeri de tamamen kapalıdır ve 4.10 m. derinliğindedir. Cümle kapısının iki yanında oda vardır. Tamamen yeni yapı olduğundan dolayı dışarıdan bakınca bir ibadethaneden çok bir eve benzemektedir. Batı önünden camiye bitişik olan minare tamamen tuğladan inşa edilmiştir. Şerefe korkulukları da ilginç ve benzerine az rastlanan şekilde tuğladandır. Minarenin nispeten eski olduğu ancak caminin yeni bina edildiği ve 1859 yılında inşasına başlanıp bir yıl sonra bitirildiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır¹⁷.

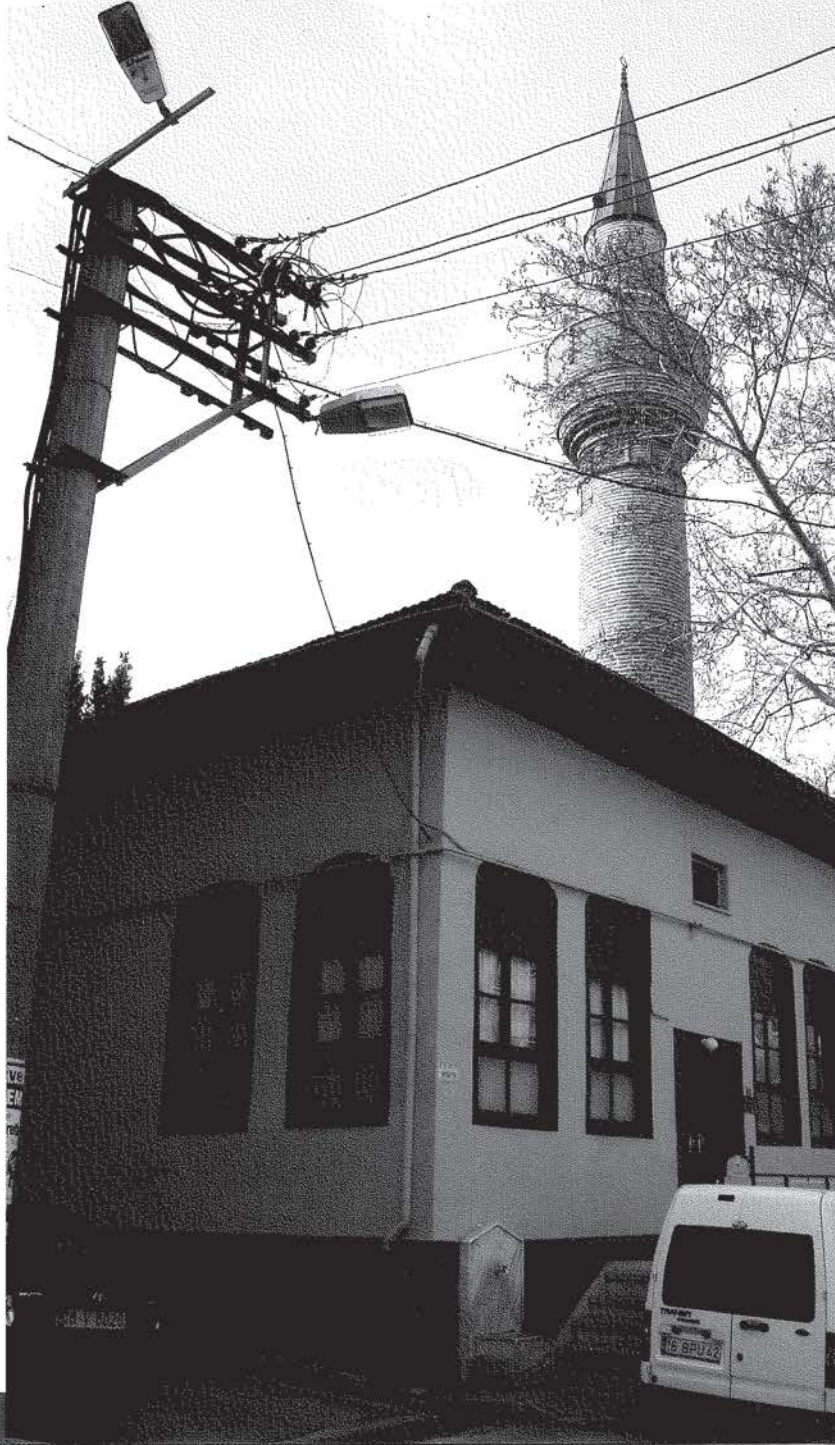
Caminin haziresinde yer alan 22 cm. çapında ve 120 cm. boyundaki mezar taşında nefis bir sülüsle *"Huve ni'me'l-gafûr Hazret-i Emir hulefâsından Hasan Hocaefendi halifesi Veli Şemseddin hazretlerinin kabridir rızâen lillâhi ta'âle'l-fâtîha ene 875 (1470)"* yazılıdır. Veli Şemseddin Efendi, Emir Sultan'ın halifelerindendir. Güldeste, Şemseddin Efendi'nin Emir Sultan halifelerinden Hasan Hoca'dan mezun olduğu ve Yıldırım devri onlarında vefat ettiğini yazarsa da devirler uymaz.

Erken Osmanlı Mimarisi'nin en önemli merkezi olarak kabul ettiğimiz Bursa, Edirne ve İstanbul'dan daha fazla mimari eser barındırmaktadır. Her mahallede bir bazen de iki mescidin yer aldığı şehrimizdeki mimari eserler, moloz taş, kaba yonma taş, kesme köfeki taşı ve mermer kaplama duvar işçiliklerine sahip olarak Osmanlı mimarisinin hemen tüm aşamalarından örnekler sunmakta ve mimari gelişimdeki ivmeyi göstermektedir. Bu kadar büyük sayıda ibadethanenin yapılmış olması kültürel gelişimin yanında ekonomik durumu da gözler önüne serer. Akat tarihsel süreç içinde maalesef önemli miktarda eserimiz günümüze gelememiş ve yok olup gitmişlerdir. Bu durum sadece Bursa için söz konusu değildir. Örnek vermek gerekirse,

7 5 Safer 1276 ve 21 Safer 1276 (19 Eylül 1959) tarihlerine ait iki arşiv belgesinden bu tarihlerde yeniden inşa edildiği anlaşılr. "Bursa'da Veli Şemseddin Mahallesi'nde cami inşası için Hazinesin müsaadesine dair ...", "Bursa'da Veli Şemseddin Mahallesi'nde cami inşası ..." B.O.A. MVL. 588/54. - İ. MVL. 22/18505. 16 Safer 1277 tarihli bir diğer belgede müezzin ataması yapılıyor, "Bursa'da Veli Şemseddin Mahallesi'nde vaki mescidin mahlûl müezzinliğinin evcihi..." B.O.A. C. EV. 273/13920.

Veli Şemseddin Camii

hüküm sürülen topraklar üzerinde, sadece Orhan Bey devrinde yapılan 130 eserden ancak yarısı bugüne gelebilmiştir. Diğerleri zamanın tahribatından çok insanların elinden kurtulamamış ve tarih sahnesinden çekilmişlerdir.

VELED-İ VEZİR CAMİİ

Pınarbaşı, Tahtakale ve İvazpaşa mahallelerinden gelen yolların kesiştiği noktada yer alan caminin bânisi adından da anlaşılacağı üzere Vezîrî oğlu Mehmet Efendi'dir. Bu şahsın camiye vakfiyesi vardır. Caminin inşa tarihi kesin olarak bilinmediği gibi, yaptıran şahsın kimliği hakkında da yeterli bilgiye sahip değiliz. Kâzım Baykal, 2. Bayezid devrinde Rumeli fûtuhatı sırasında görev yapan Erdebil sûfîlerinden Üzeyiroğlu adında bir mücahidin bu cami ile alakası olabileceğine işaret etmektedir. Öyle olduğu kabul edilirse biraz aşağıdaki Vezîrî (Üzeyir) caminin de babası tarafından inşa ettirilmiş olduğu düşünülebilir. Caminin haziresinde bulunan bir mezar taşında "Hamza Bali sene 933 (1526)" ibaresi vardır.

Caminin gövdesi üç sıra tuğla ve bir sıra kesme köfeki taşı ile işlenmiştir, temiz bir işçiliğe sahiptir. Kirpi saçaklı ve yüksek kasnaklı kubbesi kurşun kaplanmıştır. Yanları geniş, orta bölümü daha dar kemerli olmak üzere üç gözlü son cemaat yeri revakı camekânla kapatılmış ve caminin saçağından daha alt seviyede ahşap çatı ile örtülmüş durumdadır. Batı cephesinde yer alan minarenin kaidesi de üç sıra tuğla ve bir sıra kesme köfeki taşı, petek kısmı moloz taş, gövdesi de tamamen tuğla ile örülmüştür. Gövdesinde iki tane bilezik vardır, şerefenin altında yine tuğladan mukarnas dizisi oluşturulmuştur. Yapının içi gayet sadedir, kubbeye geçiş elemanları olan Türk üçgenleri ve duvarlar beyaz kireç ile badanalıdır. Kubbe eteğinde Barok kalem işi süslemeli bir şerit göze çarpar. Ahşap minber ve mahfil ile alçı mihrabın hiçbir özelliği yoktur.

GÜNGÖRMEZ CAMİİ

Atatürk Caddesi'nin kenarında ve Ulucami'nin tam karşısında yer alır. Kible duvarı Tahtakale Hanı'nın kuzeyine bitişik vaziyettedir. Çok küçük boyutta olması Bursa'daki birçok mahalle camisinde olduğu gibi aslında mescit olarak inşa edildiğini minber ve minaresinin sonradan eklendiğini göstermektedir. Kâzım Baykal, caminin batı yönünde bulunan mezar taşlarından birinde 844 tarihinin varlığı belirtilmektedir. Günümüzde bu taş yoktur ancak cümle kapısının önünde

Veled-i Vezir Camii

bulunan bir diğesinde "Bânî-i hâza'l-mescid Abdullah Efendi rûhiçün fâtiha 970 (1561)" yazmaktadır.

Kare mekânlı cami, yüksek kasnaklı ve alaturka kiremit kaplı bir kubbe ile örtülüdür. Sonradan ahşap bir son cemaat yeri eklenmiştir. Doğu, batı ve kuzey cephelerinden tamamen kapalı durumda olduğu için iç mekânı karanlık ve basıktır. Caminin mihrabında, minberinde ve süslemesinde kayda değer bir şey yoktur. Kâmil Kepecioğlu bu yapı için "İki kubbelidir" diyorsa da bugün sadece tek kubbeden ibarettir.

VEZİRÎ (ÜÇ KURNALAR) CAMİİ

Doğu kenarındaki haziresinde 993 ve 990 tarihli mezar taşları bulunur. 2. Murat dönemi devlet adamlarından Vezir Üzeyir'e ait olduğu düşünülmektedir. Yapıldığı yıl ve yaptırının bilinmemesi Bursa camilerinde başlı başına bir problemdir, şahısların hakkında detaylı bilgi olmaması halk arasında isimlerin farklı telaffuzuna yol açmış ve zaman içinde gerçek isimleri de unutulmuş gitmiştir. Caminin batı yönündeki çeşmenin üç kurnası olmasından ahali bu camiye Üç Kurnalı adını vermiştir. Tamamen moloz taş duvar işçiliğine sahip olan yapının üzeri kirpi saçaklıdır ve üzeri alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Doğuda cephede yer alan minaresinin moloz taştan inşa edilmiş kaidesi çok yüksek tutulmuştur, kirpi saçağa kadar yükselmektedir. Tamamen tuğladan gövdesinde iki bilezik vardır ki petek ile şerefe bölümlerini sınırlar. Şerefenin altında dört sıra tuğla stalaktit yer alır. Son cemaat yerinin cephesi üç kemerlidir fakat kemerler sonradan kapatılarak bir kısmı camekân bırakılmış üzeri de ahşap çatı ile örtülmüştür. Harimdeki alt pencereler sivri kemerli, üsttekiler ise dikdörtgen şeklindedir. Ahşap çatısı, ahşap minberi ve çini mihrabı ile gayet temiz ve bakımlı durumdadır. Camiye adını veren çeşmede halâ üç musluk mevcuttur ve sivri kemeri, geniş aynası ve tuğla işçiliği ile tipik erken devir Bursa çeşmelerindendir

Üç Kurnalar Veziri Camii

1970'li Yıllardaki Üç Kurnalar Veziri Camii